

What's up, what's down. Cultural Catalysts in Urban Space

door Anne Hoogewoning

'Het Groninger Forum is een ontmoetingsplaats, een dynamisch centrum voor informatie, verdieping, educatie, ontspanning, debat en reflectie' zo staat er op de website van één van de initiatiefnemers, het Groninger Museum, te lezen. Maar wat een bruisend hart midden in de binnenstad had moeten worden, ligt de afgelopen maanden door oplopende kosten flink onder vuur. Nu er ook vraagtekens worden gesteld bij de magere culturele programmering, groeit het verzet onder bewoners én politici. En dat terwijl de vakjury en bewoners eensgezind hun voorkeur uitspraken voor het sculpturale ontwerp van NL Architects. Hoe is het mogelijk dat het draagvlak voor wat enkele jaren geleden nog een culturele redding voor de binnenstad werd genoemd, zo sterk afkalft dat het project inmiddels kwalificaties als megalomaan en geldverslindend heeft gekregen?

De discussie over het Groninger Forum staat niet op zichzelf. De globalisering van de economie dwingt steden op zoek te gaan naar wat hen onderscheidt. Al enkele decennia, sinds de oplevering van het Centre Pompidou, hebben stadsbesturen culturele blockbusters ontdekt als instrument om de eigen stad op de kaart te zetten. Eind jaren negentig wakkerde het succes van het Guggenheim Museum in Bilbao deze onderlinge concurrentiestrijd tussen Europese steden alleen maar aan. Juist in de steden waar de industrialisatie in korte tijd tot bloei kwam maar daarna ook weer snel wegebede, kreeg het cultureel prestige als symbool van een stedelijk zelfbewustzijn ruim baan. Hoge budgetten werden beschikbaar gesteld om de geleidelijke transitie van de industriële naar postindustriële stad met iconografische architectuur vorm te geven. Maar in het wankel evenwicht van *city branding* raakte de culturele sector langzaam maar verweven met het kapitaal van de stedelijke economie. Ongewild werd ze een aantrekkelijk marketing instrument voor stadsbesturen die veel eerder een economisch dan sociaal-cultureel doel nastreefden: een speler te zijn in de wereldeconomie van morgen. In het verlangen toeristen, bedrijven en een welvarende middenklasse aan zich te binden, werd zo voorbijgegaan aan de maatschappelijke behoefte van de lokale bevolking waardoor een stevig sociaal-cultureel fundering veelal ontbrak.

Zo verrezen het afgelopen decennium in vele stadscentra culturele pronkstukken die zich nadrukkelijk in de publieke ruimte manifesteerden. Los van de stedelijke en sociale context domineerden zij hun omgeving maar bleken in sommige gevallen wel de potentie te hebben verpauperde stadsdelen nieuw leven in te blazen. De consequenties van dergelijke eenmalige kapitaalkrachtige investeringen zijn bekend: het gebied gentrificeert, de huizenprijzen stijgen, de bewoners met lagere inkomens verdwijnen en de kans op sociale segregatie neemt toe. De Amerikaanse journaliste en activiste Jane Jacobs wees er in de jaren zestig in haar publicaties al herhaaldelijk op dat het juist de bewoners zijn die een stad haar vitaliteit en levendigheid geven. Zij had een scherp oog voor de subtiele ordening en werking van het sociale weefsel van de stad en de betekenis ervan voor het regenererend vermogen van stadswijken.

In het kielzog van Jacobs is een groeiend zelfbewustzijn en actieve betrokkenheid van bewoners bij de inrichting van de openbare ruimte waarneembaar. Ontwerpers en kunstenaars strijden samen met bewonersgroepen uit onvrede over *top down* planning voor meer zeggenschap over hun eigen (woon)omgeving. Met verwijzing naar de sociale netwerken waar zij deel vanuit maken, claimen zij meer inzicht te hebben in de ruimtelijke voorzieningen die nodig zijn voor hun wijk. Daarin gaat het niet om het creëren van architectonische iconen en zeker niet om *city branding*, maar om kleinschalige interventies op buurt – en wijkniveau die het lokale en collectieve verbeelden. Tijdelijke projecten zoals performances, installaties, stadssafari's en virtuele evenementen die op het web tot stand komen, behoren ook tot deze artistieke praktijken. Deze groepen opereren vanuit een onafhankelijke positie, zijn vaak multidisciplinair van opzet en maken deel uit van verschillende sociale netwerken. Hierdoor zijn ze in staat vroegtijdig ontwikkelingen te signaleren en snel in te spelen op dynamische processen.

Deze nieuwe professionals identificeren zich met het veld waarin zij actief zijn: de openbare ruimte. Voor hen is de openbare ruimte een laboratorium dat mogelijkheden biedt nieuwe allianties aan te gaan en nieuwe strategieën te ontwikkelen. Vanuit een grootstedelijk engagement combineren ze een professionele houding met een sociale, soms zelfs, provocatieve praktijk. Nu de hoogconjunctuur heeft plaats gemaakt voor economische crisis, zal alleen al uit noodzaak deze kleinschalige initiatieven aan betekenis winnen en zelfs als alternatief voor de zoveelste culturele blockbuster worden ingezet. Stadsbesturen en overheden hebben het alternatieve circuit inmiddels stevig omarmd en zetten het in

als effectief instrument om politieke doeleinden te realiseren. Hierdoor dreigt het gevaar dat ze naadloos worden opgenomen door de mondiaal heersende neoliberale markteconomie en hun onafhankelijkheid en vrijheid verliezen.

Met deze studiereis gaan we op zoek naar *good* en *bad practices* van de vele vormen die het cultureel activisme inmiddels wereldwijd heeft gekregen. We beperken ons tot een aantal middelgrote Europese steden, de zogenoemde *secondary cities*, die qua omvang vergelijkbaar zijn met de grote steden in Nederland. We zijn nieuwsgierig hoe kunstenaars en ontwerpers binnen het spanningsveld van politiek, overheidsbeleid, marktwerking en publiek opereren. Hoe verhouden ze zich tot de *top down* planning van de overheid? Kan stedelijke acupuncture werkelijk de basis vormen voor succesvolle ruimtelijke ontwikkelingsstrategieën? Zo ja, wat zijn de succesfactoren? En zijn we überhaupt in staat om dit te beoordelen of is een ander beoordelingskader noodzakelijk? We organiseren ontmoetingen en debatten om te achterhalen wat de motieven, ambities en valkuilen zijn. Daarnaast bezoeken we ook de door politici geregisseerde culturele projecten van gerenommeerde architecten in verlaten havenfronten en stedelijke gebieden zoals biënnales en culturele terreinen. Op deze manier hopen we inzicht te krijgen in de wijze waarop het creatieve potentieel van de stad, *top down* en *bottom up*, wordt ingezet als aanjager voor de verbetering van de stedelijke publieke ruimte.